

LIETUVOS Nepriklausomybės Akto signataras Stanislovas NARUTAVIČIUS (1862–1932)

Parengė Kazimieras PRUŠINSKAS

Daugelį metų buvo rašoma, kartais dar ir dabar nurodoma, jog Stanislovas Narutavičius (beje, rašytiniuose šaltiniuose pažymima, jog jis turėjo dar ir Viktoro, Jono, Antano vardus) gimė 1862 m. Brėvikių dvare (dab. Telšių rajono teritorija, 3 km nuo Alsėdžių miestelio), kuris ilgą laiką priklausė Žemaičių bajorų Noručių giminei. Paskutinių metų tyrimai parodė, jog Stanislovas gimė Telšiuose (šį faktą patvirtina Lietuvos valstybės istorijos archyve (F. 669, Ap. 1, b. 1360) esantis dokumentas, kuriame parašyta, kad Stanislovas Narutavičius gimė 1862-ųjų metų rugpjūčio mėnesio 21 dieną Telšių mieste.

Iš pradžių S. Narutavičius mokėsi namuose, vėliau apie tris metus Renavo dvare jo mokytojas buvo Laurynas Ivinskis (1810–1881), o su mama ir broliu Gabrieliumi gyvendamas Liepojoje pradėjo lankyti ten veikusią gimnaziją, ją 1882 m. baigė ir iš karto įstojo į Peterburgo (dabar Sankt Peterburgas) universiteto Teisės fakultetą studijuoti teisę. Už priklausymą slaptam kairiųjų pažiūrų studentų rateliui jis iš universiteto buvo pašalintas. Vėliau studijas tęsė Kijevo šv. Vladimiro universiteto Teisės fakultete. Kijeve priklausė slaptai studentų organizacijai „Gmina“ (Komuna). Mokydamasis Liepojos gimnazijoje ir Peterburgo universitete Stanislovas kiekvieną vasarą grįždavo gimtinėn, čia platindavo lietuviškas knygeles, bendradarbiaudavo su spaudos leidinių redakcijomis, laikraščiuose skelbdavo straipsnius, dar vaikystėje paskatintas Lauryno Ivinskio, atostogų metu užrašinėdavo tautosaką. Tuo laikotarpiu jis apsisprendė būti lietuviu.

Nuo 1887 m. S. Narutavičius gyveno Varšuvoje, dirbo apskrities teisme, ten pagarsėjo kaip gabus advokatas (advokato praktika jis su pertraukomis vertėsi iki 1908-ųjų metų) ir geras oratorius. Daugelis jam žadėjo puikią advokato karjerą, tačiau netrukus jis netikėtai atsisakė advokato karjeros, ėmėsi žurnalistinės ir leidybinės veiklos.

1889 m. Ciuriche Stanislovas vedė iš Klyšių (Akmenės r.), kurie yra netoli Viekšnių, kilusią žemaičių bajoraitę, pedagogę ir visuomenininkę Joaną Bilevičiūtę (1868–1948). Ji daugelio yra vadinama pirmąja Lietuvos moterimi, įgijusia aukštąjį išsilavinimą Vakaruose. 1888–1890 m. Joana studijavo filosofiją Ciuriche (Šveicarija). Ji taip pat buvo baigusi privatų institutą Varšuvoje, išlaikiusi egzaminą Sankt Peterburgo mokslo apygardoje ir gavusi aritmetikos ir rusų kalbos namų mokytojos pažymėjimą. Mokėjo aštuonias kalbas, o tai anais laikais buvo itin reta. Itin įtakingi buvo jos giminės: sesuo buvo grafo Zubovo žmona, o Lenkijos valstybės veikėjas, maršalas Juzefas Pił-

Stanislovas Narutavičius (1862–1932) XX a. pr. Fotografas nežinomas. Nuotrauka spalvinta. Foto-reprodukcija iš RKIC archyvo

sudskis (1867–1935) ir generolas Leonas Billiewiczzius (1870–1940) – jos pusbroliai.

S. ir J. Narutavičių civilinė santuoka 1889 m. buvo įregistruota Ciuriche, o bažnytinė–1890 m. Vilniuje. Po vedybų Joana ir Stanislovas kurį laiką gyveno Varšuvoje (Lenkija).

1890-aisiais S. Narutavičius kartu su lenkų socialdemokratu, mokslininku Liudviku Kšivickiu (lenk. *Ludwik Krzywicki*, 1859–1941) leido laikraštį „Tygodnik Powszechny“.

1891 m. J. ir S. Narutavičiai trumpam buvo įsikūrę Vilniuje, o tada apsigyveno Žemaitijoje esančiame Brėvikių dvare. Čia Joana 1891–1899, o taip pat ir 1904–1907 metais, augindama savo atžalas, kaimo liaudies mokykloje mokė vaikus lietuviškai.

Joana ir Stanislovas turėjo 4 vaikus: Zofiją (g. 1893 m.), Joną (g. 1896 m.), Eleną (g. 1899) ir Kazimierą (g. 1904 m.).

1899–1904 m. jų šeima gyve-

no Kališe (Lenkija), kur Stanislovas vadovavo dujų tiekimo įmonei „Vereinigte Gaswerke S.A.“. 1904 metais jie sugrįžo į Lietuvą ir vėl įsikūrė Brėvikiuose. 1904–1908 m. Stanislovas užsiėmė advokato praktika, ūkininkavo, aktyviai dalyvavo krašto kultūriniam ir visuomeniniam gyvenime, o Joana augino vaikus bei vėl mokė mažuosius vietos gyventojus. Gerokai apleistas Brėvikių ūkis tuo laikotarpiu greitai ėmė klestėti. Čia Stanislovas pirmasis apylinkėje pradėjo auginti veislinius gyvulius, nemažai galvijų iš jo ūkio įsigydavo aplinkiniai gyventojai. Vietiniai alsėdiškiai, kiti žemaičiai S. Narutavičių labai gerbė. Jis su savo kraštiečiais, o ir visur kitur, kur tik jį suprasdavo, kalbėdavo žemaitiškai.

1905 m. Telšių apskrities bajorai Stanislovą išrinko atstovu į kuriamą gubernijos savivaldos instituciją zemstvą. Jau pirmajame jos posėdyje jis pasipriešino bandymui paversti šios institucijos narius caro valdžios įrankiu. Dėl to S. Narutavičius neteko balsavimo teisės ir iš zemstvos pasitraukė.

1905 m., Rusijoje prasidėjus revoliucijai, Latvijos pasienyje ėmus siautėti maištininkams, o rusų policijai ir valdininkams iš Alsėdžių ir jo apylinkių pasitraukus, S. Narutavičius su kaimynu kunigu Jonu Eidimtu nutarė, kad reikia pradėti rūpintis tvarka patiems. Nieko nelaukę jie suformavo vietinę valdžią. Taip buvo įsteigta vadinamoji Alsėdžių Respublika, kuri turėjo miliciją, teismą ir mokyklą. Apie mėnesį laiko gyvavusiai Alsėdžių Respublikai S. Narutavičius ir vadovavo. Jis buvo Lietuvos autonomijos, savivaldos ir socialinės lygybės šalininkas, šiuos principus bandė įgyvendinti Alsėdžiuose.

Rusų carinė valdžia, norėdama sunaikinti Alsėdžių Respubliką, į Alsėdžius buvo atsiuntusi baudžiamąjį būrį, du armotus. S. Narutavičiui ir jo bendražygiams grėsė represijos dėl nelojalumo caro valdžiai. Tą dieną, kai baudžiamasis būrys atvyko į Alsėdžius, S. Narutavičius buvo Kaune audiencijoje pas gubernatorių Piotrą Verioviną ir jam paaiško, kokie yra Alsėdžių Respublikos tikslai bei siekiai, tad su juo tada nebuvo susidorota. Stanislovui ir kitiems Alsėdžių Respublikos kūrėjams bausmių pavyko išvengti dėl turimų ryšių valdžios institucijose ir didelio S. Narutavičiaus autoriteto tarp krašto bajorų.

1905 m. revoliucinių įvykių Rusijoje metu Lietuvoje buvo pradėta vienyti visus čia veikusius nacionalinius judėjimus, tarp kurių buvo ir Alsė-

Brolių Čiužų nuotraukoje – S. Narutavičius (sėdi centre) su kitais Alsėdžių atstovais Didžiajame Vilniaus seime 1905 m. Nuotraukos originalas saugomas Žemaičių muziejuje „Alka“

džių Respublika. Gruodžio 4–6 dienomis Vilniuje įvyko visuotinis lietuvių Seimas (Didysis Vilniaus Seimas), kuriam vadovavo Jonas Basanavičius. Žemaitijai ir Alsėdžių Respublikai jame kartu su kitais atstovavo ir S. Narutavičius. Šio Seimo metu jis pasiūlė dvarininkų žemes išdalinti mažžemiams ir bežemiams. Toks kilmingo dvarininko pasiūlymas tada gerokai nustebino daugelį Seimo dalyvių.

Nuo 1905-ųjų S. Narutavičius daug dėmesio skyrė Žemaitijos krašto švietimo bei kultūros reikalams. 1907 m. jo žmona Joana Telšiuose įsteigė privačią mergaičių progimnaziją ir persikėlė gyventi į Telšius, progimnazijoje mergaites mokė lenkų kalbos ir matematikos. 1908 m. liepos mėnesį miestą nusiaubus dideliame gaisrui, dauguma tėvų nebeturėjo galimybių mokėti už vaikų mokslą, tad iškilo grėsmė šios mokyklos egzistavimui. Išgelbėjo finansinė parama, gauta iš S. Narutavičiaus ir kito Žemaitijos didiko. 1913 m. pavasarį šią mokyklą lankė 114 mokinių. Tarp jų buvo 32 lietuviai, 42 žydai, 32 lenkai ir 8 rusai. 1909 m. S. Narutavičius Telšių mieste įsteigė berniukų gimnaziją. Joje J. Narutavičienė taip pat dirbo. Šiose abiejose įstaigose buvo mokoma lietuvių, lenkų ir rusų kalbomis, o tai, praėjus vos keleriems metams po lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis draudimo panaikinimo, buvo itin aktualu ir pažangu.

1913 m. S. Narutavičius kaip Žemaitijos dvarininkų atstovas kandidatavo į Rusijos IV dūmą. Šiuose rinkimuose jam nepasisėkė. Tada jis atsidėjo

(Nukelta į 20 p.)

Lietuvos Taryba, 1918 m. vasario 16 d. pasirašiusi Nutarimą dėl nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimo (Lietuvos Nepriklausomybės Aktas). Iš kairės sėdi: Jonas Vileišis, Jurgis Šaulys, Justinas Staugaitis, Stanislovas Narutavičius, Jonas Basanavičius, Antanas Smetona, Kazimieras Šaulys, Steponas Kairys, Jonas Smilgevičius; iš kairės stovi: Kazimieras Bizauskas, Jonas Vailokaitis, Donatas Malinauskas, Vladas Mironas, Mykolas Biržiška, Alfonsas Petrulis, Saliamonas Banaitis, Petras Klimas, Aleksandras Stulginskis, Jokūbas Šernas, Pranas Dovydaitis. Vilnius, 1917 m. rugsėjo 25 d. Fotografė Aleksandra Jurašaitytė. Nuotraukos originalas saugomas Kauno arkivyskupijos kurijos archyve

Narutavičiai Brėvikiuose apie 1912–1913 metus. Sėdi (iš kairės): sūnaus Jono žmona Liudvika, Joana Narutavičienė, dukra Sofija. Stovi (iš kairės): sūnus Kazimieras, Stanislovas Narutavičius, dukra Elena, sūnus Jonas. Fotografas nežinomas. Fotoreprodukcija iš RKIC archyvo

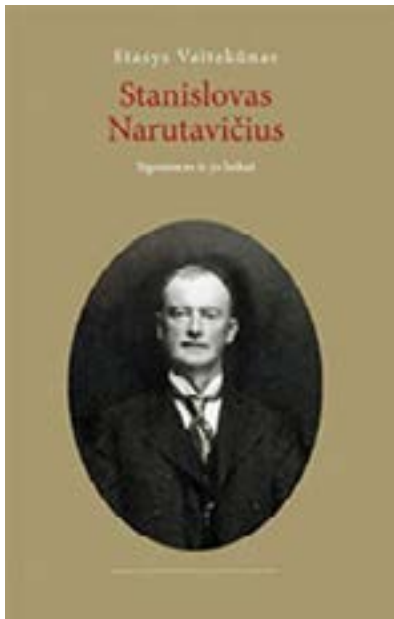
lietuvybės puoselėjimui, gyventojų švietimui ir savo dvaro ūkio reikalams.

Pirmojo pasaulinio karo metais S. Narutavičius dėl saugumo šeimos narius buvo perkėlęs gyventi į Rusijos Smolensko gubernijos Roslavlio miestą. Ten Joana įsteigė privačią mergaičių gimnaziją. Mokestis už mokslą buvo nedidelis, tad mokinių netrūko, bet surenkamų lėšų visoms išlaidoms padengti neužtekdavo, todėl Joana su vaikais karo metais čia gyveno gana kukliai.

Lietuvoje likęs Stanislovas vokiečių okupacijos laikotarpiu rūpinosi valstiečių reikalais, apylinkių gyventojus gynė nuo vokiškųjų okupantų, 1915 m. Kaune įsteigė teismą, kuriame buvo vartojama tik lietuvių kalba. Pasibaigus karui, jis 1918 m. savo šeimą parsivežė į Lietuvą ir įkurdino Kaune.

1917 m. Stanislovas tapo Vilniaus (Lietuvos) konferencijos organizacinio komiteto nariu, dalyvavo konferencijoje, kartu su Jonu Basanavičiumi, Antanu Smetona, Petru Klimu, Mykolu Biržiška ir kitais iškiliais ano meto lietuviams buvo išrinktas Tautos Tarybos nariu. Pasak istoriko dr. Algimanto Liekio, jis dar šios Tarybos organizacinio komiteto posėdyje pasiūlė priimti rezoliuciją, kurios tekste buvo nurodyta, kad „svarbiausias tikslas – nepriklausoma Lietuvos valstybė etnografinėse ribose“. Tai paaiškina, kodėl jis kaip Lietuvos Tarybos narys nepritarė nei 1917 m. gruodžio 11-ąją, nei 1918 m. sausio mėnesį svarstytiems Lietuvos nepriklausomybės akto projektams, kuriuose buvo numatyti išipareigojimai Vokietijai.

S. Narutavičius buvo parengęs ir Vilniaus konferencijos išrinktai Tarybai pateikęs pirmąjį Lietuvos nepriklausomybės akto projektą. Minėtoje konferencijoje buvo akcentuotas „lietuvių tautos nusistatymas atgaivinti savarankišką nepriklausomą Lietuvos valstybę, demokrati-

Nuotraukose (iš kairės): Stasio Vaitiekūno knygos „Stanislovas Narutavičius. Signataras ir jo laikas“ (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2012 m.) viršelis; Stanislovas Narutavičius ir jo žmona Joana Bilevičiūtė Narutavičienė Brėvikių dvare apie XX a. 1 deš. pr. Fotografas nežinomas. Fotoreprodukcija iš RKIC archyvo

niais principais sutvarkytą etnografinėse sienose“.

1918 m. vasario 16 d. Stanislovas Narutavičius buvo tarp tų 20 Lietuvos Tarybos narių, kurie Vilniuje pasirašė Lietuvos Nepriklausomybės Aktą. Na o 1918 m. liepos 13 d. jis pasitraukė iš Lietuvos Tarybos ir kartu su šeima įsikūrė po tėvo mirties paveldėtame Brėvikių dvare. Gyvendamas čia Lietuvos Nepriklausomybės metais S. Narutavičius ūkininkavo ir aktyviai dalyvavo krašto visuomeniniame gyvenime, rūpinosi Alsėdžių valsčiaus tarybos steigimu ir veikla, buvo Telšių apskrities tarybos narys, Telšių apskrities valsčių atstovų seimelio vadovas, 1920–1921 m. daug kuo prisidėjo steigiant Kauno apskrities teismą, kurį laiką dirbo šio teismo teisėju.

Gyvenimą S. Narutavičius užbaigė savizudybe – nusišovė 1932 m. gruodžio 31 d. Kaune

(priežastys nežinomos). Jis palaidotas senuosiuose šeimos kapuose Alsėdžiuose. Anksčiau (iki 1995 m.) jo kapą ženklino šeimos antkapinė plokštė, kurioje buvo įrašas lenkų kalba *Grob/ rodziny/ NARUTOWICZOW/*. Čia būta ir medinės lentelės su užrašu, bet jo turinys neišliko.

1995 m. Stasio Narutavičiaus palaidojimo vietoje Plungės rajono savivaldybės iniciatyva pastatytas antkapinis paminklas, ant kurio yra užrašas „*Advokatas, 1918 m. Signataras / STANISLOVAS NARUTAVIČIUS / 1862–1932 m.*“. Kapavietė paženklinta Signataro ženkle. Tokiu pat ženklu 2002 m. pažymėta ir Brėvikių dvaro sodyba.

J. Narutavičienė 1926 m. apsigyveno Kaune, dirbo lenkų kultūros ir švietimo organizacijoje „Pochodnia“ (Žibintas), dėstė filosofiją, logiką ir psichologiją Kauno lenkų Adomo Mickevičiaus gimnazijoje,

1929–1934 m. buvo šios gimnazijos prorektorė, esant reikalui pavaduodavo ir gimnazijos rektorių. 1930 m. ji tapo Kauno lenkų moterų akademinio klubo „Znicz“ (Aukuras) nare.

Tragiška vyro mirtis stipriai paveikė Joanos sveikatą, tad jai teko atsisakyti pedagoginio darbo. 1935 m. ji sugrįžo į Brėvikius ir rūpinosi tada jau vėl buvusio gana apleisto dvaro reikalais. Čia ji gyveno ir Antrojo pasaulinio karo metais, nuo mirties išgelbėjo dvi žydų tautybės moteris. 1945 m. išvyko į Lenkiją ir apsigyveno Varšuvoje pas duką Zofiją Narutavičiūtę Krasovską.

Joana Bilevičiūtė Narutavičienė mirė 1948 m. vasario 19 d., sulaukusi 80 metų amžiaus. Ji palaidota Varšuvos vakarinėje dalyje esančio Wola rajono istoriniame nekropolyje – Powązkowsko kapinėse, kuriose ilsisi daug iškilų Lenkijos visuomenės ir politikos veikėjų, kultūros ir mokslo žmonių.

NAUDOTA LITERATŪRA

1. *Lietuvių enciklopedija*, t. 20, Bostonas, 1964, p. 16.
2. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*: <https://www.vle.lt/straipsnis/stanislovas-narutavicius/>.
3. Banevičius, A. *111 Lietuvos Valstybės 1918–1940 politikos veikėjų*, Vilnius: Knyga, 1991, p. 177.
4. Liekis, A., *Signatarai. Vasario 16.*, Vilnius: Džiugas, 1996, p. 407.
5. *Stanislovas Narutavičius*: <http://www.heritage.lt/proj/sign16/snarutavicius.htm> > žr. 2002-08-10).
6. *Lietuvos Respublikos Seimas*: http://www3.lrs.lt/home/w5_viewer/statiniai/seimu_istorija/w5_show_p_r=598&p_d=32787&p_k=1.html (žr. 2007-10-22).